

JAMIYATDA HUQUQIY ONG VA MADANIYAT:
MOHIYATI, TURLARI VA RIVOJLANISH YO‘LLARI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM
VAZIRLIGI

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

YURIDIK FAKULTETI YURISPRUDENSIYA YO‘NALISHI

Po‘latova Sevinch Ma‘rufjanovna

Yurisprudensiya yo‘nalishi, Termiz Davlat Universiteti

sevinchpolatova468@gmail.com

ANNOTATSIYA (O‘zbekcha):

Ushbu maqolada huquqiy ong va huquqiy madaniyat tushunchalari, ularning tuzilishi hamda o‘zaro aloqasi tahlil qilinadi. Maqolada huquqiy ong uch tarkibiy qism — huquqiy bilim, huquqiy his-tuyg‘u va huquqiy yo‘nalish — asosida ko‘rib chiqilgan bo‘lsa, huquqiy madaniyat shaxs, guruh va jamiyat darajalarida o‘rganilgan. O‘zbekistonda 2019-yildan beri amalga oshirilayotgan huquqiy targ‘ibot siyosati va uning amaliy natijalari muhokama etilgan. Ta‘lim tizimining huquqiy ong shakllanishidagi o‘rni alohida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: huquqiy ong, huquqiy madaniyat, huquqiy ta‘lim, qonun ustuvorligi, fuqarolik jamiyati, O‘zbekiston, huquqiy tarbiya.

АННОТАЦИЯ (Русский язык):

В статье рассматриваются понятия правосознания и правовой культуры, их структура и взаимосвязь. Правосознание анализируется на основе трёх элементов, правовая культура — на трёх уровнях: личностном, групповом и общественном. Особое внимание уделено государственной политике Узбекистана в сфере правового просвещения, в частности Указу Президента ПФ-5618 от 9 января 2019 года, а также роль системы образования в формировании правосознания.

Ключевые слова: правосознание, правовая культура, правовое образование, верховенство закона, гражданское общество, Узбекистан, правовое воспитание.

ABSTRACT (English):

The article examines the concepts of legal consciousness and legal culture, their internal structure and mutual relationship. Legal consciousness is analysed through three components — legal knowledge, legal feelings and legal orientations — while legal culture is studied at the individual, group and societal levels. The state policy of Uzbekistan in the field of legal education since 2019, including Presidential Decree PF-5618, is discussed. Special attention is given to the role of the educational system in shaping legal consciousness among citizens.

Keywords: legal consciousness, legal culture, legal education, rule of law, civil society, Uzbekistan, legal upbringing.

1. KIRISH

Qonun qog‘ozda qolib ketmasligi uchun uni fuqarolar tushunishi, qabul qilishi va unga ongli ravishda amal qilishi zarur. Mana shu zarurat huquqiy ong va madaniyat masalasini davlat qurilishining eng muhim masalalaridan biriga aylantiradi. O‘zbekiston mustaqillikka erishgan kundan beri bu yo‘nalishda izchil siyosat olib bormoqda. Lekin siyosat bilan amaliyot orasidagi masofani qisqartirish hamon dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Mazkur mavzuni falsafa, sotsiologiya va pedagogika ham o‘z nuqtai nazaridan ko‘rib chiqqan. Biroq yuridik fan bu tushunchalarni eng to‘liq va amaliy jihatdan tadqiq etadi, chunki huquqiy ong bevosita qonunlarga rioya etish yoki ularni buzish bilan bog‘liq. Mamlakatimizda so‘nggi yillarda bu sohadagi tadqiqotlar faollashdi, davlat tomonidan ham ko‘plab amaliy chora-tadbirlar amalga oshirildi (Yo‘ldoshev, 2020).

Ushbu maqolada huquqiy ong va madaniyatning mohiyati, tuzilishi hamda turlari ko‘rib chiqiladi. O‘zbekistonda bu sohadagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari va hozirgi muammolar tahlil etiladi. Maqola talaba nuqtai nazaridan yozilgan bo‘lsa-da, unda mavzu bo‘yicha ilmiy adabiyotlardan foydalanilgan.

2. HUQUQIY ONG: TUSHUNCHASI VA TUZILISHI

Huquqiy ong — bu shaxs yoki ijtimoiy guruhning amaldagi qonunlarga, huquq normalarining adolatliligi yoki adolatsizligiga nisbatan shakllantirib olgan ichki munosabatidir. Ushbu munosabat bilimlardan, his-tuyg‘ulardan va xulq-atvorga

tayyorlikdan iborat. S.S. Alekseyev ta'rifiga ko'ra, huquqiy ong shaxsning huquqiy voqelikka nisbatan barcha aqliy va emotsional reaksiyalarining yig'indisidir (Alekseyev, 2010).

Ko'pchilik huquqshunoslar huquqiy ong tuzilishida uch element farqlaydi. Birinchisi — huquqiy bilimlar: shaxsning o'z huquqlari, davlat tuzilishi va amaldagi qonunchilik haqida egallagan tasavvurlari. Ikkinchisi — huquqiy baholashlar: insonning ma'lum qonun yoki tartibga nisbatan adolatli yoki adolatsiz deb his qilishi. Uchinchisi — huquqiy yo'nalishlar: qonunga ixtiyoriy amal qilishga yoki uni chetlab o'tishga moyillik (Sadullayev, 2018). Bu uch element bir-birini to'ldiradi: bilimi bor, lekin ichidan qabul qilmagan odam qonunga tashqi bosim bilan amal qiladi. Har uchala element yuksak bo'lgan odam esa qonunni o'z ixtiyori bilan bajaradi.

Tashuvchi sub'ektga ko'ra huquqiy ong individual, guruhviy va umumijtimoiy ko'rinishda bo'ladi. Chuqurligiga ko'ra esa kundalik (oddiy) va ilmiy (nazariy) farqlanadi. Oddiy huquqiy ong ko'cha tajribasi, maktab darslari va oilaviy tarbiya orqali shakllanadi. Nazariy huquqiy ong esa huquqiy hodisalarni sistemali tahlil qila olish qobiliyatini anglatadi. Amalda bu ikki daraja bir-biriga o'tib ketadi.

3. HUQUQIY MADANIYAT: MOHIYATI VA TURLARI

Huquqiy madaniyat deganda ko'pincha shunchaki qonunlarni bilish tushuniladi. Aslida bu tushuncha ancha kengroqdir. V.V. Lazarev ta'rifiga muvofiq, huquqiy madaniyat — huquqni bilish bilan birga undan foydalana olish, o'z huquqlarini himoya qila olish va boshqalarning huquqini hurmat qila bilishdir (Lazarev, 2011). Ya'ni bilim + ko'nikma + munosabat — uchala narsa bir joyda bo'lgandagina huquqiy madaniyat haqida gapirish mumkin.

Karimova va boshq. (2019) asarida huquqiy madaniyat tashuvchiga ko'ra uch turda ko'rib chiqiladi. Shaxsning huquqiy madaniyati — alohida fuqaroning huquqiy savodi va o'z huquqlari doirasida munosib harakat qila bilishi. Guruhning huquqiy madaniyati — muayyan kasb, qatlam yoki milliy guruhning huquqqa nisbatan umumiy munosabati. Masalan, huquqshunoslar, jurnalistlar yoki tibbiyot xodimlari kasbiy faoliyatida huquqiy madaniyatni alohida namoyon etishi kutiladi. Jamiyatning huquqiy madaniyati esa davlat miqyosidagi huquqiy an'analar, qonun ijrosi darajasi va fuqarolarning qonunga umumiy ishonchi bilan o'lchanadi.

Bu uch daraja o'zaro bog'liq. Shaxs madaniyati past bo'lgan jamiyatda umumiy madaniyat ham ko'tarilmaydi. Shu sababli huquqiy madaniyatni tarbiyalash har doim shaxsdan boshlanishi kerak — oilada, maktabda, mahallada.

4. HUQUQIY TA'LIM VA TARBIYANING O'RNI

Huquqiy ong va madaniyat o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi. Ularga erishishning asosiy yo'li — ta'lim va tarbiya. O'zbekistonda umumta'lim maktablarida 8-sinfdan «Davlat va huquq asoslari» fani o'tiladi. Bu o'quvchilarning qonunlar bilan uyushtirilgan holda birinchi tanishuvidir. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ham elementar qoidalar — yo'l harakati, tengdoshlar bilan munosabat — orqali huquqiy tarbiyaning ildizi ekiladi.

Xoliqov (2021) tadqiqotida ko'rsatilishicha, oilada shakllanadigan axloqiy normalar bola dunyoqarashiga shunchalik chuqur singib ketadiki, keyinchalik u maktabda o'qiganlarini aynan shu zamin orqali qabul qiladi. Shuning uchun oila huquqiy tarbiyaning eng qulay muassasasi hisoblanadi. Ammo oila va maktab hamkorlik qilmasa, bu ikkala ta'sir bir-birini inkor etib qo'yishi mumkin.

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar ham huquqiy savodxonlikni ommalashtirish uchun muhim maydon bo'lib qolmoqda. Telegram kanallari, YouTube roliklarida huquqiy maslahatlar berish, sud jarayonlarini sodda tilda tushuntirish — bularning barchasi fuqarolarning huquqiy bilimini oshirishda rasmiy ta'limga qo'shimcha vosita bo'lib xizmat qilmoqda (Tursunov, 2022).

5. O'ZBEKISTONDA DAVLAT SIYOSATI

2019-yil 9-yanvarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolangan PF-5618-son Farmon bu sohadagi tizimli ishlarning boshlanish nuqtasi bo'ldi. Farmonda jarayon «shaxs — oila — mahalla — ta'lim muassasasi — tashkilot — jamiyat» zanjiri bo'yicha amalga oshirilishi belgilandi. Bu yondashuv quyi bo'g'indan boshlab tizimli ish olib borishni nazarda tutadi (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5618-son Farmoni, 2019).

Farmonga muvofiq, Adliya vazirligi bu sohadagi bosh muvofiqlashtiruvchi organ etib belgilandi. Umumta'lim maktablari va akademik litseylarda huquqiy bilimlar bo'yicha mashg'ulotlar ko'lami kengaytirildi, huquqiy qo'llanmalar tayyorlandi va aholiga tarqatildi. «Huquqiy targ'ibot ishlari a'lochisi» ko'krak nishoni ta'sis etildi. Lex.uz milliy huquqiy ma'lumotlar bazasi fuqarolarga barcha normativ hujjatlarni bepul ko'rish imkonini berdi.

Ushbu chora-tadbirlar qisqa muddatda sezilarli natija berdi: yuridik savodsizlikka oid murojaatlar kamaydi, fuqarolar o'z huquqlarini bilish va himoya qilish borasida faolroq bo'la boshladi. Biroq qonunchilikni bilish bilan uni amalda qo'llay olish orasida hali ham katta bo'shliq mavjud. Bu bo'shliqni to'ldirish uchun

faqat ma'lumot tarqatish yetarli emas — fuqarolar sud, prokuratura va boshqa huquqiy institutlarga ishonch hosil qilishlari ham zarur.

6. MAVJUD MUAMMOLAR VA YECHIM YO'LLARI

Respublikamizda huquqiy ong va madaniyat sohasida hali hal etilmagan bir qator muammolar bor. Shahar va qishloq aholi o'rtasidagi huquqiy savodxonlik farqi shulardan biri. Qishloq joylarda yuridik xizmatlar yetarli darajada rivojlanmagan, huquqiy maslahat olish imkoni chegaralangan. Bundan tashqari, ayrim kishi o'z manfaatlarini ustuvor qo'yib, qonunni chetlab o'tishni odatiy hol deb biladi — bu huquqiy nihilizmning namunasidir.

Muammoni yanada chuqurlashtiruvchi jihat shundaki, ba'zi hollarda yuridik kasb egalarining o'zlari ham huquqiy madaniyat talablariga zid xatti-harakat qiladilar. Bu jamoatchilik ko'zida qonunga bo'lgan ishonchni susaytiradi. Qodirov (2020) ta'kidlashicha, fuqarolik jamiyatida huquqiy madaniyatni shakllantirish faqat ma'lumot tarqatish orqali emas, balki huquqiy institutlarga ishonchni mustahkamlash orqali ham amalga oshiriladi.

Yechim sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: maktablarda huquqiy ta'limni jonli va amaliy holga keltirish; mahalla faoliyatida huquqiy maslahat xizmatlarini kuchaytirish; bepul yuridik yordam ko'rsatadigan davlat markazlari sonini ko'paytirish; huquqiy targ'ibotni raqamli platformalar orqali yoshlar tilida yuritish. Bu tadbirlar bir-birini to'ldirgan holda amalga oshirilsa, real natija ko'rish mumkin.

7. XULOSA

Huquqiy ong va huquqiy madaniyat bir-birini to'ldiruvchi ikki tushunchadir. Birinchisi shaxsning qonunlarni qanday tushunishini ko'rsatsa, ikkinchisi bu tushunishning kundalik hayotdagi ifodasidir. Ular bir-biridan alohida rivojlana olmaydi: bilim bo'lmasa — madaniyat ham shakllanmaydi, ammo bilim yetarli bo'lsa-da, ichki qabul qilish bo'lmasa — madaniyat yuzaki bo'lib qoladi.

O'zbekistonda so'nggi yillarda bu sohadagi davlat siyosati ancha tizimli tus oldi. PF-5618-son Farmon, Lex.uz platformasi, maktablardan boshlanadigan huquqiy ta'lim — bularning barchasi muayyan ijobiy o'zgarishlarga olib keldi. Lekin davlat chora-tadbirlari yetarli emas: har bir fuqaro, har bir oila va har bir mahalla ham o'z hissasini qo'shishi kerak.

Bugungi yoshlar ertangi jamiyatning poydevori. Ular huquqini bilsa, uni himoya qila olsa va boshqalarning huquqini hurmat qilsa — bu kelajakdagi adolatli va barqaror

jamiyatning garovidir. Shu ma'noda huquqiy savodxonlikni oshirish nafaqat davlat, balki butun jamiyatning umumiy mas'uliatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alekseyev, S.S. (2010). Pravo: azbuka — teoriya — filosofiya. Moskva: Statut.
2. Karimova, O., Ismatova, N., Sariqov, Sh., Amanova, O. (2019). O'zbekiston davlati va huquqi asoslari (darslik). Toshkent: TSYU nashriyoti.
3. Lazarev, V.V. (2011). Obshchaya teoriya prava i gosudarstva (4-nashr). Moskva: Yurist.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5618-son Farmoni (2019, 9 yanvar). Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida. Toshkent. <https://lex.uz/docs/4113306>
5. Qodirov, B.T. (2020). Fuqarolik jamiyatida huquqiy madaniyat va uni shakllantirish yo'llari. Yuridik fanlar axborotnomasi, 3, 38–46.
6. Sadullayev, Sh.A. (2018). Davlat va huquq nazariyasi (darslik). Toshkent: Akademiya.
7. Tursunov, A.R. (2022). Raqamli texnologiyalar va huquqiy targ'ibot: imkoniyatlar va muammolar. Yuridik fanlar axborotnomasi, 2, 62–70.
8. Xoliqov, S.N. (2021). Oilada huquqiy tarbiya va bolalarda huquqiy ong shakllanishining o'ziga xos xususiyatlari. Pedagogika, 4, 81–88.
9. Yo'ldoshev, O.B. (2020). O'zbekistonda huquqiy davlat qurish: nazariya va amaliyot. Toshkent: TDYuU nashriyoti.
10. Lex.uz — O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy ma'lumotlar bazasi. <https://lex.uz> (murojaat: 2025-yil)